

Sead Alić

Riječ i neizrecivo

UDK 28-534.3

Sažetak

U ovom ogledu autor razmatra neka od osnovnih pitanja čovjeka koji stoji pred Bogom zagledan u Njegov Apsolut. Svoj ogled i misao autor razlaže kroz pet poglavlja od kojih svaki prati pet namaskih vremena, dakle cio dan, jedna zaokružena cjelina, možemo reći i čovjekov ovosvjetski vijek. Svako namasko vrijeme je određeno položajem Sunca koje aludira i na faze čovjekovog duhovnog života.

Autor poimanje Boga kakvim se predstavlja u teologiji izlaže velikoj kritici pritom propitujući čovjekove mogućnosti spoznaje Boga, to jest mogućnosti čovjekove misli koja je u poređenju s Apsolutnim Bogom ograničena. Autor ustvrđuje da teško misaono možemo obuhvatiti i ono što vidimo, i u tom slučaju ono nevidljivo ostaje još teže mislima dokučivo.

Grieh svih teologija je u tome što su pravile hijerarhije koje su ih vodile u beskonačno udaljavanje božanskog od čovjeka. Bog je protjeran iz svijeta da bi čovjek mogao uspostaviti hijerarhiju i da ne bi morao živjeti u blizini Boga. Autor Boga vidi sveprisutnim i u tome vidi mogućnost ljudskog postojanja da bude u sveprisutnosti vlastitog osjećaja i povezanosti sa sveprisutnošću Boga.

Sljedeće važno pitanje koje autor promišlja je ljubav u odnosu čovjeka i Boga i pritom kritizira teološki stav o tome da se svijeta trebamo odreći i da ljubiti treba samo Boga. Ako Boga izbacite iz svijeta, ako ga prognate u svete hramove, svete knjige, svete rečenice – onda ste i svijet prepustili bezbožnim dušama kojima cilj eventualno može biti posjedovanje, zaključuje Sead Alić.

Ključne riječi: teološki Bog, protjerani Bog, sveprisutni Bog, ljubav Boga, spoznaja

1. Sabah namaz / jutarnja molitva

Svaki novi dan daje nam mogućnost pribiranja. *Biti* možemo u rješavanju svakodnevnih (egzistencijalnih) problema, možemo se brinuti o zajednici ljudi kojoj pripadamo, predati se ljepotama umjetnosti... no uvijek iznova nad glavom će stajati veliki upitnik: ko smo, zašto smo, gdje smo i čiji smo. Kako to da uopće jesmo? Leibnitz se pitao: "Zašto postoji nešto, a ne ništa?", i time došao do krajnjeg ruba mišljenja.

U molitvi pitanja osjećamo u njihovoj dubljoj dimenziji. Pribirući se, uvijek se iznova približavamo rubu preko kojega pokušavamo vidjeti/osjetiti/otčitati/čuti odgovor. Trebamo li postavljati samo ovozemaljska pitanja ili se možemo drznuti i promišljati i ono nedohvatljivo, nesamjerljivo, univerzalno – Boga. Zalijećemo li se poput domaćih životinja u ekran s velikom rezolucijom jer nam se njegova slika čini stvarnošću? Jesmo li bliži odgovoru ako postavljamo pitanje? Je li odgovor samo reakcija na pitanje koja se mora kretati tračnicama koje postavlja pitanje?

Knjiga je medij. Ekran je medij. Vjerovali smo u Riječ koja *bijaše u početku*. Mnoge smo riječi potrošili. Je li prošlo doba riječi? Vjerovali smo ljudima koji su donosili Riječ. Stvorena je hijerarhija u kojoj se Riječi natječu koja je logičnija, ispravnija, tačnija, dokaziva... Povijest je postala poprište sukoba ljudi koji slijede medij ove ili one Riječi. Ljubav prema Bogu postala je opravdanje za bezbožne zločine. Je li Riječ još uvijek dovoljna?¹

Bog je nesumnjivo najveća ljudska misao. Najveći pojam kojim raspolažemo. Boga slijedimo, mislimo, osjećamo, slutimo, pjevamo, slavimo, govorimo; s Njim se uspoređujemo; Njemu se suprotstavljamo; Njega odbacujemo, proglašavamo mrtvim. S Njim moramo izaći na kraj bez obzira kakvog

svjetonazora bila naša misao. Kojom god ulicom mišljenja krenuli, On nas čeka iza nekog ugla. Jednostavno, *misлити* znači *misлити Boga*.²

No, obraćajući se Bogu, obraćamo li se onda najvećoj ljudskoj misli, u krajnjoj liniji ljudskoj sposobnosti da oblikuje nešto tako veliko što određuje granicu ljudskog mišljenja, ili nas je Bog uistinu stvorio, objavivši nam se nakon miliona godina našeg evoluiranja do razine na kojoj bismo Njegovu Objavu mogli (barem kao priču) razumjeti? Vječno pitanje o vječnosti. Pitanje koje seže u biti našega *biti*. Tajna koja nam daje smisao. Neznanje koje nas tjera na istraživanje svjetova u nama i izvan nas.

Jutarnja molitva donosi uvijek iznova ista pitanja. Na njih odgovaram molitvom. Onom s kojom uz Boga uistinu jesam. Jesam mišlju koja je i kritička i skeptička, ali i pjesnička i ljubavna. Uz mene je misao koja je svjesna svog neznanja. Neznanje potrebuje vjeru kao oslonac na nesigurnom putu. Vjera je ona vrsta znanja koja još nije eksplicirana. Vjera je potvrđivanje činjenice da jesmo premda ne znamo kako i ne razumijemo zašto. Vjera je kredit koji otplaćujemo molitvom.

Molim, ali u molitvi želim, i moram *biti*. Riječi su nedovoljne. Ritual je dio nasljeđene običajnosti i u njemu su sigurni (i s njim su sigurni) samo ljudi kojima je običajnost odgovor na sva pitanja. Molitva je otvaranje, a otvaranje je proces dubokog poniranja u ljepotu izgovorenoga i neizgovorenoga, poniranje u čistotu duše, u mir bića koje u sebi želi ujediniti mikrokosmos i makrokosmos. Molitva je bivanje u sabranosti. Ona je otvaranje prema nepoznatome. Molitvena vrata otvaraju nas prema svemiru. Kroz njih prolaze samo čiste duše.

Molitvom i ne želim udovoljiti Bogu. Univerzalno ne živi od poniznosti

¹ "David Hume smatra da su vjernici oni koji su srce preputili nemogućem. Najbolje tumačenje ove Humove misli dao je Kierkegaard. On smatra da vjerovanje ne samo da je ponad racija već da oponira raciju. Vjerovanje je najuzvišenija vrlina koju stiče čovjek i ono je nužni uvjet čovjekova dosezanja punine u njezinu najuzvišenijem značenju." Sa'id Abedpour, *O Sufizmu, Bosanski tesavvuf*, Ibn Sina, Sarajevo, 2018, str. 282.

² Više u knjizi: Sa'id Alić, *Bog u nacionalnom dresu*, Sveučilište Sjever, 2021.

mikroba. Bog nema potrebu da Mu se udovoljava. Nije čovjek. Neko je obrnuo priču i počeo pretvarati Univerzum u partikularno tjelesno biće. Moramo se uzdići iznad barbarstva. Molitvom se želim osjetiti dostojnim i otvorenim da ono Univerzalno prostruji. Barem na tren.

Je li molitva obaveza koje se izvršava zato što je propisana? Može biti. Pospano tijelo koje izgovara naučene rečenice koje ne razumije, zasigurno nije na putu prema univerzalnome. Osoba koja se moli u izlogu samo je lutka koja se licemjerno predstavlja nečim što nije. Ako nije nešto dublje, molitva je simbol licemjerja i refleks straha. Slično je i s mišljenjem.

Je li moguće "gledanje/mišljenje/motrenje radi njega samog", kako je svojevremeno Aristotel sugerirao određenje *teorije*? Ili je mišljenje sredstvo približavanja Bogu? Ili je nešto treće čega ćemo tek postati svjesni? *Mišljenje mišljenja radi* – djeluje zavodljivo. Ima pandan u *l'art pour l'art* u pjesništvu. No onako kako je poezija samo dio mogućeg ljudskog stvaralaštva, tako je i mišljenje jedna od ljudskih sposobnosti koja se ne može zadovoljiti isključivo sama sobom. *Mišljenje mišljenja* vremenom će u filozofiji postati *samosvijest*, pozicija u kojoj čovjek sagledava svoju sposobnost, mogućnosti i granice misli. Umjetnost radi umjetnosti vremenom će postati podsjetnik da je kreativnost ljudska sudbina, da tek stvarajući jesmo i da se sebi i Bogu vraćamo kroz ono što je u nadahnuću i otvorenosti stvoreno.³

Je li Bog zaslužio više od teorijskog motrenja koje je tu radi samoga sebe? Naravno. Misleći samo голу gramatičko-logičku misao, mi ostajemo u svijetu ceha *misililaca misli*... Oblikujući misao Boga mi svemoćno proizvodimo kamen s kojim ne možemo izaći na kraj. Mozak kojim oblikujemo misao može

nam pomoći hodati uspravno, ali nam ne može objasniti nesagledivost onoga u čemu jesmo. Mozak koji misli da razumije svijet umišlja da je ljudska logika (kao sestra gramatike) propisala zakone onom Neizmjernome.⁴

Kad Heidegger kaže da nam još samo Bog može pomoći, onda on izgovara rečenicu kojom treba započeti svaki studij filozofije. Naša nesposobnost i naše granice u startu treba osvijestiti. Tako nećemo padati u zablude mišljenja i vjerovati idolima.

U molitvi smo ili bismo trebali biti, ponajprije i ponajviše – otvoreni. Jedna od temeljnih ali u pravilu neiskorištenih mogućnosti čovjeka (zaključanoga u tamnice posjedovanja, idola, ekonomija, hijerarhija...) upravo je ta mogućnost otvorenosti. Kad smo zgrčeni u teorije, učenja, formule, metode, politička, vjerska, ekonomska i sva druga pravila – malo toga može dospjeti u naše duše. *Biti* znači biti otvorenim. Biti otvorenim znači *Biti*.⁵

Može li se odnos prema Nadnaravnome, Svemogućem, prema Bogu (otvorenost prema samosvijesti o neznanju i nedohvatljivosti svepostojecega) izraziti riječima koje su korištene u našim međuljudskim odnosima? U pravilu ne. Naše su riječi opterećene materijalnim interesima, pokrale su ih politika, industrija zabave, propaganda... U šumi iskrivljenih značenja teško je pronaći mladice osjetljive na blage povjetarce molitve i vjere.

Jesmo li bili u pravu kad smo iz poezije pobjegli u prozu (da nas muze ne bi spriječile u ispravnom približavanju Bogu). Antički filozofi ponadali su se da jesmo. Zabluda pravilnosti geometrije pokušala se primijeniti na pravila logike i gramatike. Dobili smo geometriziran pogled na svijet tako da se svijet čovjeku rasvjetljuje isključivo unutar okvira gramatički i logički uokvirene proze. Zato nas učenje vjere

³ "Sufije su također birali forme koje se mogu transformirati i postati transparentne tako da mogu biti prikladan način izražavanja značenja koja nisu ništa do poruka unutarnjosti. Birali su forme koje se mogu *vjenčati* s porukom na takav način da vode u prebivalište unutarnjeg. U ovu svrhu, neki su birali plastične forme, drugi mistične melodije, dok su ostali ostajali tihi i posvećeni unutarnjim istinama koje su željeli prenijeti samim svojim prisustvom. Mnogi su, međutim, birali medij izgovorene i zapisane riječi..." Seyyed Hossein Nasr, *Živi sufizam, Ogleđi o sufizmu*, Ibn Sina, Sarajevo, 2004, str. 252.

⁴ Francis Bacon, ukazujući na greške mišljenja u koje zapada razum i biva spriječen u otkrivanju istine, kaže: "Ko god se veže za neku stvar on je postavlja kao osu i centar svojih uvjerenja kao što je Aristotel postao zaokupljen logikom i svoju je filozofiju ustanovio na njoj."

Imam Ali, mir s njim, upravo je ovu činjenicu izrazio na veoma lijep način rekavši: "Kada neko nešto voli, to ga oslijepe i srce njegovo oboli. Onda on gleda, ali okom bolesnim, i sluša, ali ušima gluhim. Požude razdiru razum njegov, a svijet umrtvljuje srce njegovo, dok duša njegova posve čezne za njim." Šahriar Soleimani, *Izvori i prepreke spoznaje u Stazi rječitosti*, Fondacija "Baština duhovnosti", Mostar, 1473/2016, str. 148

⁵ Više u knjizi: Sead Alić, *Komunicirati ili biti*, Sveučilište Sjever, Varaždin/Koprivnica, 2023.

mami svojom ljepotom, melodioznošću, snagom harmonije. Zato u molitvi ne govorimo riječi nego pokušavamo sudjelovati u harmoniji svepostojeca.

Je li misaoni odnos uopće dovoljan za približavanje ideji Boga? Vjerojatno ne. Misliti znači običnim riječima ili stručnim pojmovima pokušavati ući u istinu svepostojeca. Budući da su pojmovi nedorečeni, a za stvari koje još ne znamo nemamo pomove – teško da misaono možemo obuhvatiti i ono što vidimo. Ono nevidljivo mislima ostaje nedokučivo.

Koliko je *mišljeni Bog* zapravo bog ljudske sposobnosti mišljenja? Korelacija zasigurno postoji. Pojmom se dohvaća ono što pojam može dohvatiti. Čovjek osjeti, čuje, vidi, miriše... samo ono što je dostupno njegovim sposobnostima. Slično je i s mišljenjem. Ono je ograničeno i nespremno za Univerzalno. U pravilu se skriva iza institucija znanosti ili običajnosti. Zaključano je od strane autoritarnih karaktera koji sami sebe proglašavaju autoritetima. Oni su ključari zatvaranja. A samo nas otvorenost vodi prema onome što zasad ne možemo niti pretpostaviti.

Jesmo li sugeriranjem Bogu da nas voli pridodali ideji Boga nešto od vlastite želje? Naravno da jesmo. Željni ljubavi i sjedinjenja mi smo oblikovali Boga kao svog roditelja, svoju najdražu i svojeg najdražega. U priču smo morali ubaciti i dijete (da bi čovječanska obitelj bila cjelovita i idealna). Antropomorfizirali smo magnetizam univerzuma čiju prirodu ne razumijemo. Za vjerovati je da je beskrajni Univerzum zasigurno nošen nekom integrativnom energijom/supstancijom koju možemo nazvati i ljubavlju, no to je daleko od ljudskog shvaćanja ljubavi kao odnosa među ljudima, posebno egoistične ljubavi u dvoje, koju je tako lijepo raskrinkao Fromm.

Približavamo li se osjećaju ljubavi koji u sebi njegujemo i razvijamo

prema Bogu ako taj osjećaj imenujemo baš ljubavlju? Pojmovi su ekstenzije kojima se pomažemo u hodu. Pojmovi ne rješavaju odnose niti objašnjavaju korelacije. Pojmovima možemo sugerirati smjerove putanja kojim bismo se morali kretati. Nažalost, uglavnom biramo krive putanje jer se oslanjamo na nedomišljene i proizvoljno postavljene pojmove.

Koliko opterećujućih ljudskih konotacija nosi sobom upotreba riječi *ljubav* za nadtjelesni, neegoistični osjećaj prema Univerzalnome? Mi smo poput puža koji se skriva u kućicu pojmova kad se nađe pred opasnosti raskrinkavanja neznanja. Ljubav kao otvorenost za Univerzalno mi u pravilu pretvaramo u zatvor puževljevske kućice u koje se skrivaju egoizmi u dvoje.

Ono za što smo sposobni u trenucima ne podnosi zidove. U molitvi mi se možemo sabrati pred prividom izlaska sunca, možemo otvoriti dan otvarajući se za sve što postoji. U jutarnjoj molitvi prisjećamo se tanke linije između sna i jave, života i smrti, tišine i govora. U jutarnjoj molitvi mi jesmo ili nismo.⁶

Mi smo govor molitve pred izlazak sunca, govor u kojemu jesmo ili nismo, neovisno o izgovorenome.

2. Podne namaz / podnevna molitva

Sunce je iznad nas. Blago njegove topline i njegove svjetlosti nudi i vara. Sunce naizgled omogućuje život, a bez svjetlosti u ljudskom životu ne bi bilo ničega. Pa ipak, Sunce je “kamen malo veći od Peloponeza”. Svjetlost sunca je ograničena i obuhvata tek nekoliko svemirskih kamičaka. Ostavlja sjenu uza sve što obasja, sjenu koja zavodnički sugerira svijet sjena u kojemu uglavnom živimo.

Mi volimo sjene.

⁶ “Jevrejski filozof Maimonides (530–602/1135–1205) čini se da je bio inspiriran Ibn Sininim agnostičkim stajalištem. On je poznao Ibn Sinino djelo *Kitab Al-Isharat wa Al-Tanbihat* i preuzeo je iz njega usporedbu bljeska munje: ‘Oni koji znaju – arifun’ – sukladno Ibn Sini, sufije i poslanici – opažaju nešto od svjetla istine usporedivo sa munjom koja sijevne samo na nekoliko trenutaka.” Hans Daiber, *Borba za znanje u islamu: neki historijski aspekti*, Kult, Sarajevo, 2004, str. 108.

Ono što čovjek predmnijeva govoreći o ljubavi prema Bogu zavodi na stranputicu. Želi se reći kako se želi biti jedinstven sa sviješću o bivanju u najljepšem osjećaju najsnažnije povezanosti s Bogom.

Ako je Bog u svemu; ako je Jedno sve, onda je naše bivanje (svjesno ili nesvjesno, emocionalno ili racionalno) bivanje u Bogu. Ljubav je onda istina bivanja. *Ljubav je sabiranje u jedinstvenu prisutnost uz takvo bivanje koje je istovremeno prisutnost u najljepšem osjećaju i najsnažnijoj povezanosti.*

Ljubav je (koristimo ljudski termin) najviši stupanj medijacije.

Ljubav je ljudsko ime za medij koji našem biti omogućuje biti u Bogu, bez simbola, znakova, idola, jezika...

Ljubav kao samoosjećanje Boga u sebi i sebe u Bogu jedini je medij koji ukida posredovanje, onemogućuje buku u kanalu, šumove kod prijenosa, greške u prijevodu, greške u DNK stanicama...

Nasuprot teozozima, filozofima, *selfhelp* majstorima koji će rado reći da Bog voli čovjeka, ustvrditi se mora:

Nije istina da Bog voli čovjeka!

Načelo reciprociteta besmisleno je u odnosu između onoga koji je zrno prašine i onoga koji je u svemu pa i u tom zrnu prašine. Sveprisutnost nije ljubav. Sveprisutnost je mogućnost ljudskom postojanju da bude u sveprisutnosti vlastitog osjećaja i povezanosti sa sveprisutnošću Boga odnosno sa Sveprisutnim.

Kad bi se ljudskim riječima moglo iskazati, možda bi se moglo reći da je Bog *darežljiv do ravnodušnosti!*

Njegova sveprisutnost naše je potencijalno bogatstvo. Njegovo bivanje u nama omogućuje nama samima biti na božanski način. Na ovom mjestu to znači da zrnice prašine postaje Univerzumom, po snazi jednako univerzalnoj energiji, a po odnosu prema okolini – ravnodušno.

Bog ne može voljeti Sebe jer ono što jest sve i što svemu omogućuje bivanje u njemu samome – Bog – to je ono što omogućuje i ljudski osjećaj ljubavi. Ne možemo i ne smijemo svoju mogućnost pripisivati onome što je univerzalno.

Da Bog nije ravnodušan prema čovjeku, čovjeka ne bi bilo, jer se ne uzdiže čovjek po Božjoj volji na razinu *takvog bivanja koje je istovremeno prisutnost u najljepšem osjećaju i najsnažnijoj povezanosti*. Raznorodno sveprisutnog Jednoga, u nama i izvan nas, ravnodušno stoji na raspolaganju.

Bog je naša mogućnost!

Bog nije stvorio svijet. Ljudski je misliti da je, onako kako se sve rađa i umire, i svijet rođen (stvoren) od nekoga. Ako je nešto stvorilo sve što postoji, onda je ono veće od ljudske ideje Boga, veće od objavljenoga Boga, onda je ono toliko veliko da je prisutno i u najmanjoj čestici, a onda to znači i da je beskrajno malo.

Prema tome, nije stvar u tome da je Bog stvorio svijet. Čovjek “stvara ili ne stvara” Boga. Pronalazi Ga ili ne pronalazi.

Sve pripovijesti o nastanku svijeta pate od podvojenosti: Božija supstancija nešto je drugo od ljudske supstancije, a istovremeno Bog stvara čovjeka na svoju sliku i priliku.

Čovjek “stvara” Boga. Ljudskim riječima kazano dakle uobičajeno – ljubavlju, a nešto preciznije: *sabiranjem u jedinstvenu prisutnost uz takvo bivanje koje je istovremeno prisutnost u najljepšem osjećaju i najsnažnijoj povezanosti sa svim što je u nama i izvan nas.*

Ono najljepše kod ljudi koji istinski vjeruju zračenje je njihova lica, pogleda, a donekle i riječi. Oni su uspjeli roditi Boga u sebi. Uzdigli su se do poravnanja s onim najmanjim što je prisutno u svemu. Oslobodili su se idola koliko su mogli.

Ne postoji “bitak čovjeka” i “bitak Boga”. Postoji *biti* čovjeka i Boga.

Biti čovjeka kao potencija i *biti* Boga kao *ravnodušna darežljivost*.

Čovjek i Bog sastavljeni su od istog materijala. Nema hijerarhije i nema razlike. Grijeh svih teologija u tome je što su pravile hijerarhije koje su ih vodile u beskonačno udaljavanje božanskog od čovjeka. Razdvajanje čovjeka i Boga za posljedicu ima znanost teologije koja kroz povijest pojašnjava odnose tog udvajanja. Istovrsnost, dosegnuta ljubavlju, oslobađa nas učene teologije za puno neposredniji odnos prema sebi i svemu što je oko nas, prema Bogu u nama i izvan nas.

Očekivati od Boga da ljubi čovjeka zato što sve što postoji jest u Bogu, znači ponovno pridavati Bogu antropomorfnu crtu. Teologija izvrće stvari. Umjesto da se čovjek uzdiže do otkrivanja Boga u sebi, teologija "otkriva" kako se Bog "uzdiže" do ljubavi prema čovjeku. Materijalizam s pravom kritizira svijet koji je toliko nepravedan da se čovjek mora oslanjati na Boga i nadati se Njegovu činu. Materijalizam zaboravlja da bi i sva bogatstva svijeta ostavila čovjeka praznim i da mu ne bi odgovorila na pitanje o razlogu postojanja. Ekonomska ravnopravnost, ljudska emancipacija i slični pojmovi predstepenice su punine koju se treba i mora dosegnuti.

Sugerirati kako je Bog stvorio čovjeka da mu se divi, patologija je na razini lošeg odgoja. Bog nije stvorio ništa živo da bi ga to živo obožavalo, ali čovjek ima mogućnost roditi u sebi Boga ljubavlju koja nadilazi "ljudsko" značenje ljubavi. Apsolutni duh koji se samospoznaje kroz umjetnost, religiju i filozofiju – nije narcisoidan. Takvi eventualno mogu biti nezreli mislioci i teolozi koji pronalaze rješenja u blizini vlastite psihologije.

Gazali kaže da ljubav zaslužuje samo Bog Uzvišeni. Istovremeno govori o postajama ljubavi koje vode do ljubavi

prema Bogu kao "najvišem vrhu (svih) vrhova". Gazali sluti, ali griješi. Odvodi na krivi put. Tjelesna ljubav bi po toj logici trebala biti postaja koju treba proći na putu do Boga. Voljeti tijelo, pa tijela, pa ideju tijela (kao u Antici) ne znači približavanje Bogu. Sazrijevanje je to vlastitog osjećaja ponavljanja istoga u različitim koje nam daje mogućnost shvatiti da smo ljubeći osobu – ljubili; da smo mijenjajući "objekte" svoje ljubavi – ljubili; da smo ljubeći u žudnji, patnji, u sreći, bili pozivani duhovno i duševno rasti, širiti svoj osjećaj i svoju misao, razumjeti bogatstvo do kojega smo mogli doći samo ako "objekt" svoje ljubavi vidimo i doživljavamo kao sebe sama, kao prisutnost božanskoga u drugome, kao susret dviju svjetlosti, kao ljepotu Boga.

U tom smislu, uvodna rečenica Gazalijeve *Knjige o ljubavi*, koja započinje riječima: "Hvala Bogu, koji srca svojih prijatelja odvratila od sklonosti ljepotama i sjaju ovoga svijeta..."⁷, može se razumjeti i kao poziv i usmjeravanje ljudske ljubavi prema Bogu, ali može se razumjeti i kao nepotrebno razdvajanje Boga od ljepota kroz koje se nadaje čovjeku i svakom biću koje može imati neku od razina svijesti o toj ljepoti.

Ljepote i sjaj ovoga svijeta ljepote su naše sposobnosti doživljavanja božanskoga koji je istovremeno dio svepostojjećeg (a samim tim) i naše nutrine. Od ljepote se ne bježi. Ona nije postaja na putu do Boga. Ona je jedna od božanskih osobina u koju zaranjamo onda kada nam se otvori, kada nas dotakne, kada zazvoni u našoj duši. Uz pomisao na lijepo tijelo možemo mirno otići s ovoga svijeta znajući istovremeno da nismo zgriješili prema Bogu, jer je to Njegova ljepota, jer je to On. Upravo suprotno, pogriješit ćemo ako tu ljepotu svedemo na prolaznu postaju. Bit će to čin kojim sakatimo božansko u sebi i svodimo ga odnos prema

⁷ Al-Gazali, *Knjiga o ljubavi*, Deimetra, Zagreb, 2014, str. 1.

transcendentnom. To je protjerivanje Boga iz ljudskoga bića. To je početak pretvaranja čovjeka u stroj. Prvi ateisti bili su teolozi koji su, ne vjerujući u božansko u sebi, prognali Boga u virtualne prostore mišljenja.

Gazali čini veliki korak kada iznad Mojsijeve, Isusove i Muhammedove zajednice stavlja "one koji ljube Boga". Velika je to hrabrost. Ali to je hrabrost pripovjedača. Mojsije, Isus i Muhammed su simboli koji stoje kraj puta. Ako kraj njih zastanemo, prekinuli smo put, jer naš put ne može biti prepričavanje života onih koji su Boga pronašli u sebi. Taj put mora voditi nama samima. Ako simbole proglasimo bogovima ili ljubav prema njima onim što nam otvara put, lako ćemo doći u situaciju da postanemo sljedbenici poruka onih koji su simboli i onih koji su tragajući došli do određene razine pronalaženja Boga u sebi.

Strašne su posljedice nerazumijevanja ljudske mogućnosti sabiranja u osjećaju sveprisutnosti. U raspršenom životu čovjek može biti instrumentaliziran, pretvoren u narcisa koji opčinjeno promatra slike svog postojanja kao istinu svijeta. To je istina strojeva koja se svojom logikom mogla nametnuti čovjeku koji više ne putuje prema sebi...

Zlatno tele nije skulptura teleta sačinjenog od zlata. Zlatno je tele svaka onostranost koja nam onemogućuje razvijanje božanske ljubavi u nama samima. Bog postaje nešto što dolazi/odlazi izdaleka. Umjesto (samo) osjećaja postaje važna priča o osjećaju. Umjesto sabiranja postaje važno izgovaranje (koje to sabiranje onemogućuje ili u najmanju ruku umanjuje). Bog postaje poslovnom idejom u koju se ulazu hramovi, koje opslužuju hijerarhije, koje posreduju između ideje i običnoga čovjeka, koji dolazi u božje hramove da bi se približio onostranoj ideji. A zapravo, ono božansko je u meni ili u meni nije.

Mnogobrojni slučajevi svojevrstne pronevjere moralnih dimenzija članova hijerarhija savremenih religija očigledan su dokaz da bivanje u duhovnim religijskim prostorima ne širi nužno duhovne horizonte ljepote, ljubavi i vjere. Hijerarhija instrumentalizira ljubav i pretvara je u poslušnost. Poslušnost koja se razvija na tlu straha od hijerarhije dokaz je da truhnu temelji tisućogodišnjih religijskih carstava. Pobožnost može biti samo samoosjećanje ljubavi i zahvalnosti, samoosjećanje dubine i snage samoosjećaja koji u sebi sadrži i vanjski i unutarnji svijet.

Ljepota ljubavi osobe prema osobi, nesebičnost, iskrenost, sposobnost davanja drugome – sve to može biti i jeste razlog povezivanja ljudskog i božanskoga. No, ljubav krije zamku u koju će pasti većina teologa, pa i mistici. Nije, naime, dovoljno pronaći dovoljno čist međuljudski odnos pa iz njega izvlačiti moguće stepene odnosa prema božanskom. Ljubav možemo prihvatiti kao metaforu odnosa kroz koji i u kojemu se možemo sabrati kao zrno božanskog koje u trenutku samoosjećaja postaje Jedno s Univerzumom. Ali kada krenemo u stepene ljubavi i usporedbe sa stepenima odnosa prema Bogu, skrećemo s puta prema sebi. Pretvaramo se u misleće trgovce koji pokušavaju odvagnuti koja je ljubav manja a koja veća, koja zaslužnija od drugih... Pretvaramo se u Dührerovu spravu (okvir sa žicama), kojom se slikarima omogućuje da naprave realističnu sliku. No, ako bi nama ljudima bio važan Bog, a samim tim i mi sami sebi, onda nas ne bi trebala interesirati slika, pravilnost odnosa među linijama, veličina ove ili one ljubavi. Kao bića koja tragaju za Bogom u sebi morali bismo intuitivno dohvatiti dubinu bliskosti s Bogom i pokušavati je zadržati u sebi.

Podne je. Sunce je bilo jako.

3. Ikindija namaz / molitva produžene sjene

Svaki naš korak određen je našom težinom, vještinom hodanja, snagom, naučenošću. I naše shvatanje mržnje i ljubavi određeni su našim pokušajem pronalazjenja mjesta pod nebeskim svodom na kojemu istovremeno možemo biti i ono što je zasebno i ono što je uronjeno u svepostojće. Gazali nam pokušava pojednostaviti ljubav pronalazeći u njoj prirodnu težnju prema zadovoljstvu. Suprotno od toga, jaku odbojnost prema onome što uzrokuje bol i patnju on naziva mržnjom. Čini se prihvatljivim jer otvara put ljudskoj ljubavi prema Bogu. No, stvari nisu baš tako jednostavne. Bol za izgubljenom osobom može u nama probuditi beskrajnu bol a da pritom ne osjećamo mržnju. Dapače, to može biti bol koja pročišćuje i vraća nas nama samima. Jednako tako put koji vodi tjelesnim zadovoljstvima, ukoliko nije ispunjen svijješću o sudjelovanju naših tijela u prožimanju ljudskog i božanskog – može ostati na razini trgovačke svijesti koja želi samo zgrnuti što više tijela, novca, utjecaja, moći. Zadovoljstvo je ovisno o objektu zadovoljstva. Božansko koje je u nama pronalazi mjeru prožimanja tjelesnog užitka i duhovnosti. U orgazmičkom sjedinjenju otvaraju se vrata mira iza kojih je vrijeme tišine i novog prikupljanja.

Ljudski je stvarima i fenomenima pridavati ljudska obilježja. Mi i promatramo sve iz ljudske perspektive. Ali ako se zaputimo u prostranstva pokušaja razumijevanja univerzuma, onda krletke svojih pojmova moramo otvoriti. Iz njih će se roditi naša nova otvorenost neopterećena zidovima religijskih hramova, pričama svetih knjiga, preporukama i zabranama religijskih hijerarhija.

U rečenici koja se pripisuje Božjem Poslaniku stoji: “U vašem svijetu

volim troje: lijep miris, žene, a zjenica oka moga postala je molitva.”⁸ Citirajući Ibn Hanbela Gazali želi ilustrirati put spoznaje koji ide od čulnoga prema natčulnom, umskom, od tjelesnoga prema onome do čega dolazimo šestim čulom.

Upitajmo se što znači ljubiti miris i ljubiti žene. Zašto bi to bio svijet koji je samo naš, a ne svijet Božjeg Poslanika? Ljubeći ljepotu, blagost, duhovnost, ali i tijelo žene, mi ne ljubimo (ukoliko ljubimo) ništa drugo nego samoga Boga. U svijetu u kojemu je naše poistovjećivanje sa svepostojćim zapravo gradnja Boga u sebi – Bog može biti samo sve što postoji izvan nas i u nama. Žensko tijelo je izvan nas. Muško tijelo je izvan žene. U ljubavnom činu mi ne samo da nerijetko *spominjemo* Boga, mi ga na najprirodniji mogući način dodirujemo. Mi ga slavimo čulima mirisa, dodira, sluha, vida, pa i okusa. Ali ako su se u nama pronašli Psiha i Eros – mi onim *intuitivnim* slavimo naše sjedinjenje s Univerzumom.

Um, svjetlost ili srce, kao mogući nazivi tog šestog čula, te intuitivne spoznaje – nisu izvan nas. Hijerarhičnost čula proizvod je potreba da se prognani Bog dohvaća samo onim ljudskim sposobnostima koje su i same hijerarhijske naravi. Riječ je inauguriranje hijerarhije. Riječ je red koji podrazumijeva hijerarhiju. Možemo je nazvati Logosom jer je naizgled sve na svom mjestu: Bog nam više ne radi probleme jer je ljudska sposobnost doživljavanja Boga svedena na ono umsko, a to umsko će se kroz povijest poistovjetiti s hijerarhijom pojmova.

Ljudska se vrsta ne može baš pohvaliti svojim odnosom prema prirodi. Sve ljepote svijeta sveli smo na moguću korist i vidimo ih samo kao nešto što možemo posjedovati. Korijeni takvog odnosa duboko su u ljudskoj povijesti i idu na dušu onome koji je, kako

⁸ Al-Gazali, *Knjiga o ljubavi*, Dometra, Zagreb, 2014, str. 15.

je Rousseau rekao, povukao prvu crtu i njome označio "moje". No ideologija posjedovanja pripremana je već i u teološkom stavu o tome da se svijeta trebamo odreći i da ljubiti treba samo Boga. Ako Boga izbacite iz svijeta, ako ga prognate u svete hramove, svete knjige, svete rečenice – onda ste i svijet prepustili bezbožnim dušama kojima cilj eventualno može biti posjedovanje. Interesantno je i proturječje koje se pritom čini. Kada, primjerice, Gazali ustvrđuje da je ljubav plod spoznaje, on citira Hasana iz Basre, koji je rekao: "Ko spozna svog gospoda, ljubiti će ga; ko spozna svijet, odreći će ga se."⁹

Snaženjem spoznaje, dakle, jača i ljubav prema Bogu. No snaženje spoznaje čini se ne ide na ruku prirodi odnosno sveprisutnosti svijeta. Čini se da je ponovno učinjen procjep između Boga i Božje sveprisutnosti jer spoznaja nekim čudom snaži ljubav prema Bogu, a čini da se ovostranoga svijeta odrekujemo. Sklon sam vjerovati da smo u takvoj situaciji odbacili svijet koji smo već kontaminirali svojim prizemnim interesima. Odbacujemo svakodnevicu jer smo je sami sebi učinili dosadnom, neprihvatljivom, iskvarenom, lažljivom, ideologiziranom, manipulirajućom, kriminalnom... A zapravo duhovnim očima gledano Božja je ljepota svuda oko nas. Mi se trebamo osloboditi svojih odviše ljudskih mehanizama oduzimanja božanskosti prirodi, drugoj osobi, tijelu, materiji, svemu što s našim sposobnostima možemo percipirati i svemu što ostaje onkraj naših sposobnosti.

Riječi koje ovdje zapisujem ne bi bilo da se svojevremeno nisu našli moji roditelji, da se nisu našli njihovi roditelji, i tako u nedogled. Na taj način, naravno, možemo tvrditi da ni života na zemlji ne bi bilo da nema sunca, a niti sunca ne bi bilo da nema galaktike u kojoj je Sunce, a da galaktike ne

bi bilo bez univerzuma i tako unedogled. No, riječi imaju svoju punoću ili prazninu. One nose ili ne. Sunce nas grije ili opeče. Sve što postoji ima i svoj vlastiti život, vlastitu (ne)vrijednost. Ko bi Suncu mogao predbaciti postojanje i smatrati važnim samo njegova Tvorca. Zašto bismo za riječi nekog velikog pjesnika rekli da su za njegove stihove ključni bili njegovi roditelji koji su ga "stvorili". U tom smislu uvijek za sve što unatrag ide do unedogled možemo reći da potječe od Boga. Istovremeno ćemo odreći suncu njegovu ljepotu ili stihovima pjesnika ili bilo čemu postojećemu. Ono što nam je reći može ljudima koji su rjeđe u mišljenju izgledati bogohulno, ali reći se mora. Boga ima onoliko koliko ga ima u sveprisutnosti, a svijest o njegovoj sveprisutnosti u ovom trenutku može se pojaviti u sveosjećanju sveprisutnosti ljudskoga srca.

Neuzdizanju do snažne ljubavi prema Bogu, dakle slabosti ljubavi, Gazali uzrok vidi u osjećajima, u prevelikoj povezanosti za ovozemaljsko. Čovjek je, ne samo prema Gazaliju, nego i prema većini teologa, onoliko obuzet Bogom koliko se oslobodio ovosvjetske čulnosti i osjećajnosti. Gazali piše: "Onaj što se raduje lijepu glasanju ptica i dahu blaga povjetarca zaokupljen je blagodatima ovoga svijeta i stoga izložen manjkavosti ljubavi spram Boga Uzvišenoga."¹⁰

Bog je još jednom protjeran iz svijeta da bi čovjek mogao uspostaviti hijerarhiju i da ne bi morao živjeti u blizini Boga. Strah od božanskoga rodio je ignoriranje Boga skriveno u njegovo uzdizanje. Svijet je postao dolinom licemjerja u kojemu će nam se zamjeriti svaka Božja ljepota u koju se zagledamo, a slijediti bismo trebali samo one koji su tu ljepotu i bliskost Boga prognali u onostranost.

Ne može sve biti stvoreno od Boga i nositi u sebi pečat Boga, i osvajati

⁹ Al-Gazali, *Knjiga o ljubavi*, De-metra, Zagreb, 2014, str. 31.

¹⁰ Ibidem, str. 85.

ljudska srca, i biti predstupnjem ljubavi prema Bogu, a da istovremeno to bude uzrok manjkavog odnosa prema Bogu. Ne može nešto biti istovremeno božanska ljepota, ljepota od Boga stvorena i zamka za ljudska osjetila i osjećaje. Ako se kao ljudi uzdižemo u našim oblicima ljubavi od dječje ljubavi prema igračkama, preko mladenačkih zaljubljenosti, kasnijih sudjelovanja u društvenom životu itd. do ljubavi prema Bogu – kako istovremeno ti raniji stupnjevi ljubavi mogu biti preprekom za ljubav prema Bogu.

Upravo suprotno, realizirajući svoju ljudsku ljubav mi sabiremo u sebi svijest o ljepoti svijeta u kojemu bivamo. Svaki leptir, ptica, pjev, svaka zraka sunca, povjetarac, sve nas to podsjeća na mogućnost da sve to saberemo u sebi i da učinimo prisutnim. Naši osjećaji ljepote svijeta sabrani u našim srcima, mislima, u našem tijelu, čulima, sjećanju – sve je to samoosjećaj božanskog koje nas može prožeti i pomoću čega možemo roditi Boga u sebi.

Protjerani Bog želi nazad. Kada bi imao ljudske osobine, vapio bi za svojom postojbinom, a ona je ljudsko srce. Bog je danas, nažalost, u virtualnoj memoriji vanjskog diska koji smo arhivirali na polici na kojoj piše: Religijske hijerarhije.

Kao i u mnogim drugim stvarima kolateralna žrtva može biti veća od dobrih namjera. Teolozi žele skrenuti pozornost na slojeve duhovnog odnosa prema svijetu. No sasvim je sigurno da je ogromna razlika između prirodnih bića kao što su čovjek, pas, ptica, slon ili delfin i svijeta ljudskih interesa koje možemo nazvati ekonomijom, trgovinom, politikom i sl. Pod “ovozemaljskim” treba promatrati ovu poslovnu dimenziju čovjeka koja u pravilu unosi nered i zlo među ljude. Priroda, čovjek i sve što je naš uobičajeni okoliš, sve živo zajedno sa živom Zemljom – sve

je to božansko i kao takvo ne smije se odbacivati. Odbacivanje toga odbacivanje je Boga.¹¹

Al-Gazali donosi presudu ljudskom srcu, a samim tim i čovječanstvu, jer smatra da u ljudskom srcu nema mjesta za ljubav prema “ovostranom” i prema Bogu. Ako ostavimo po strani nelogičnost da su ostale ljubavi ranije tretirane kao predstupnjevi i da se ujedinjaju u ljubavi prema Bogu – ostaje još teže pitanje, odnosno sumnja: Kako se može voljeti Boga a da se ne voli istovremeno ono za što se misli da je Bog napravio, ako se ne voli priroda, čovjek, druga osoba. Čovjek nije mehanički čovječuljak kojega možete isključiti iz svijeta u kojemu živi i podesiti ga samo na frekvenciju ljubavi prema Bogu. Čovjek je biće koje u sebi može, ali i ne mora roditi biće koje je tradicionalna teologija nazvala Bogom.

Prigibam se prema Zemlji koju volim. Čelom dodirujem svoju skromnost. U mislima mi je srce dovoljno veliko i za ljude, i za biljke, i za rijeke, večeri, sunce, trenutke šutnje, govor... U mojoj je moliti sve jer molitva u kojoj nije sve prazna je poput Boga ako se ne osjeti u dubini srca.¹²

4. Akšam namaz / molitva nakon zalaska sunca

Razmišljati o Bogu ne znači uvijek Bogu se približavati. Božje ćemo ime spominjati, nerijetko uzalud. U molitvi ćemo tako često izgovarati Božje ime, ali koliko ćemo u toj molitvi biti mi sami prisutni. Je li molitva postala izgovaranje (izgovor) za nebivanje u punini Božje prisutnosti?

Izgovaranje imena lijeka, primijetio je Šankara, nije ljekovito koliko i uzimanje tog lijeka.¹³ Oslobođanja, dakle, nema bez prisutnosti. Bez bivanja u Bogu puninom svoje duše, u

¹¹ Kritizirajući političke i religijske hijerarhije u islamu, Rešid Hafizović pita: “Kako osloboditi intelektualni islam i raskošni duh polivokalnog, polisemičnog i polimorfnog sveobuhvatnog sadržaja kur’anskoga Teksta, kao diskursa koji je zarobljen u jalovim apolozijskim razmatranjima i opskurnim i beživotnim rasprama i kazuistikama šerijatsko-pravne literature u islamu? Kako istrgnuti islam i njegova primarna vrela iz nedostojnih ruku muslimanskih političkih i religijskih hijerarhija koje ne razumiju duh slova kur’anskoga Teksta niti su kadri islam doživljavati kao intelektualnu religijsku tradiciju *par exelance*? Kako modernizirati muslimanska društva i njihove obrazovne institucije, a da to ne bude po ustaljenim post-kolonijalnim i post-modernističkim obrascima Imperije...” Rešid Hafizović, *Islam u kulturnom identitetu Europe*, Ibn Sina, Sarajevo, 2018, 176–177.

¹² “Jutarnja molitva odražava se dok sunce izlazi; večernja počinje pri njegovu zalasku. Svitjanje nosi izazov ostvarivanja prakse ljubavi i slobode, izgovorene i usvajane tijekom službe čitanja. Vrijeme je za večernju molitvu, nestao je izazov svakidašnjice: ono što se postiglo, obično manje od očekivanoga, leži nam pred očima skupa s onim neostvarenim; do novog svitanja više neće biti radnih sati. To je trenutak vjere.” Teresa Forcades, *Vjera i sloboda*, Ex Libris, Rijeka, 2017, str. 73.

¹³ Oldus Haksly, *Večna filozofija*, Metaphysica, Beograd, 2006, str. 17.

osjećaju kojemu smo mi ljudi, u neznanju, dali odrednicu – ljubavi.

Ljubimo li Boga ili nas je Boga strah. Žrtvujemo li mu svoju strast za materijalnim ili mu žrtvujemo živote onih koje su religijske hijerarhije nazvale nevjernicima? Koliko zajedno mogu ići ljubav prema Bogu i ubijanje?

Nismo li i samoj ideji ljubavi kojom bi se trebali približiti Bogu oduzeli ljepotu, dubinu i nadnaravnost. Je li i to postala samo još jedna od potrošenih ideja kojima se licemjerno pokušavamo prikazati bliskim onome što je protkano kroz sve, što je u svemu, pa i u nama?¹⁴

Ljudi nikada nisu ubijali u ime Boga. Ubijali su u ime svoje ideje/vizije/interpretacije Boga, odnosno u ime idola koje su stavljali na mjesto Boga. Uništavali smo jednog po jednog Boga i na njihova mjesta stavljali razumska pojašnjenja. No tako smo i samog Boga pretvarali u apstrakciju mimo koje je jednostavno živjeti, odnosno uz koju se može živjeti ispunjavajući tek ritualne zakone odnosno propise hijerarhije koje posreduju između čovjeka i Boga.

Industrijaliziranje ljudske svijesti rodilo je vjeru u strojeve, a ova je pak svela čovjeka na biće koje će vremenom postati privjesak stroju. Ateizam se u svojoj najdubljoj razini pokazuje kao vjera u idole savremene tehnike, u rezultate tehnološki oblikovanoga svijeta. U izbacivanju Boga zbog mogućnosti da on sva zemaljska pitanja pretvara u nebeska (kako je tvrdio Marx) svakako ima puno istine. No prekratkom plahtom teško se pokriti. Hladnoća industrijskog i postindustrijskog doba otkriva nam prazninu ljudskog bića “oslobođenog” Boga. Marx je, umjesto da traga za božanskim u sebi (a nešto slično je najavio u ranim spisima u kojima je govorio o ljudskoj čulnosti i potrebi njenog bogaćenja) svoju kritiku prekratkoo završio na razini pitanja o

posjedovanju sredstava za proizvodnju. Sovjetsko iskustvo pokazalo je svu površnost ideje posjedovanja sredstava za proizvodnju. Jednu hijerarhiju smijenila je druga. Za običnog čovjeka promijenio se samo horizont nade – ideja u koju se moralo vjerovati da bi se od ideje živjelo i da bi život koliko-toliko ostao prožet smislom.¹⁵

5. Jacija namaz / molitva nakon svjetlosti

Moramo pobjeći sa zemlje. Na ovom prelijepom kamenčiću u svemiru Boga smo odredili tehničkim napravama kojim smo mu se pokušali približiti.

Bog usmenosti, rukopisa i knjige za čovjeka koji je postao rob svojih tehničkih izuma – mrtav je.

Tačnije, čovjek više nije fasciniran idejom *prenosivog Boga* da bi u njega vjerovao. Previše smo u Njega ugradili sebe pa sebi nimalo ne vjerujući ne možemo vjerovati niti u Njega.

Zemaljski Bog je mrtav jer je kompromitirana ljudska riječ koja je trebala posredovati Božju;

jer su ljudi pokušavajući racionalizirati učenje o Bogu samog Boga učinili nesnošljivo racionalno proturječnim;

jer su ljudi u ime svog Boga pokušali istrijebiti sve one koji se ne slažu s njihovom ljudskom interpretacijom Boga.

Bog je danas zatvorenik u masmedijskom zatvoru bez zidova.

Gledajući onekuda odozgor, između jave i sna, prokušavam intuiciju dovesti do riječi oslobođene i rasterećene:

Zemaljski bog kroz rešetke piksela začuđeno gleda u čovjeka, kojeg je stvorio, jer to biće koje je stvorio – zagledalo se u ono što je ono stvorilo.

Bog, kako ga danas doživljavaju Zemljani, dijeli nas geostrateški. Ono univerzalno postalo je Zemljomjer

¹⁴ “Slijedi da vjernik ne bi smio – ni u namjeri – ibadet činiti samo radi osobne dobiti: slave ili javnog odobravanja, a pogotovo zbog udovoljavanja vlastitoj taštini ili egu. Ustvari, ibadet s tim nijetom je zabranjen i smatra se temeljnim znakom licemjerja koje se u Kur’anu časnom spominje kao jedna od najgorih ljudskih osobina. Da i ne spominjemo činjenicu da takav ibadet čovjeka pretvara u vlastito božanstvo, jedno od lažnih, te ga tako, umjesto da ga približava Bogu, Uzvišenom, ustvari udaljava od Njega.” Edin Urjan Kukavica, *Anatomija ibadeta*, str. 36.

¹⁵ “Razlika između stečenog i prisutnog znanja slična je razlici između liječnikovog znanja o bolu i znanja bolesnika o istom bolu. Znanje bolesnika o bolu je prisutno, dok je znanje ljekara stečeno znanje. Da bi dosegao prisutno znanje o bolu, ljekar mora doživjeti promjenu u svojoj zbilji i egzistenciji.

Stečeno znanje, koje je dostupno svima, ostvaruje se putem pojmova i logičkih demonstracija. To znanje pomaže kod dokazivanja osnova Početka, Kraja i proživljenja čovjeka, a posredstvom Božjih imena, svojstava i znakova. Prisutno ili izravno znanje, koje posjeduju Božji vjetrovjesnici i bogougodnici, predstavlja intuitivno posmatranje Početka, Povratka, Dženneta i Džehennema.” Hamid Parsanija, *Tradicija, ideologija, znanost*, Fondacija “Baština duhovnosti”, Mostar, 1442/2021, str. 16

koji kafkijaski začuđeno gleda u lice izgubljenog čovjeka.

Mi Zemljani ponovno smo kao u antici postali ratnici koji se nadaju da će naši bogovi i naši sveci i naši anđeli pomoći da – pokoljemo nevjernike.

Takvog Boga Zemljani uistinu često spominju, ali u njega ne vjeruju. Licemjerno sudjeluju u ritualima paskalovski se kockajući. Odlučujem putovati dalje. Do predjela u kojima nema hazarda. Samo čista, beskonačna, ispunjujuća vjera. U obliku ljubavi. Koja daje smisao. I zemaljsko raslinje.

Riječ je, dolje na zemlji, izgubila snagu. Obecanja nisu realizirana, a čuda danas omogućuju samo najbogatiji (takozvani vlasnici nekretnina i pokretnina) u saradnji s vlasnicima medijskih oltara i mimbera. Moć koja ne zna da je prah koristi elektroničke oluje da industrijalizira svijest. U tako elektronički industrijaliziranoj svijesti nema mjesta za univerzalni beskrajni svijet putovanja prema sebi.

Nije bio ishitren Niče kada je rekao da postoji samo jedan kršćanin – Isus Krist. Nije pogriješio niti kada je nagovijestio da će za stotinjak godina, zahvaljujući novinama – sve smrdjeti.

U proizvodnji licemjernih poslušnika naslutio je smrad ratišta u ime ove ili one interpretacije Boga. Olovo štampe nužno se pretvara u olovo oružja. Industrija proizvodnje oružja koristi istu matricu kao i industrija proizvodnje svijesti.

Isus, koji bi nas kao Židov koji je ljubav unio u strogu očinsku religiju i koji je priznat i od islama – postao je dodatnom preprekom jer se naš razum ne slaže sa sobom. Ne možemo se složiti o trojnom ili monolitnom karakteru Boga. Razum nam je brana do najljepše poruke Isaa, do ljubavi kao beskonačnosti koja u našim tijelima simbolizira beskonačnost onoga izvan naših tijela.

Tragajući za odgovorom o Bogu moramo napustiti zemlju. Zemaljski Bog postao je toplokrvan i, nažalost, krvav. Njegovi posrednici blagosiljaju oružje kojim će se ubijati i protjerivati one koji Boga doživljavaju drukčije.

Bog je postao predsjednik partije jednogumnih poslušnika spremnih na ubijanje, silovanje, skrivanje leševa u masovne grobnice, prekapanje masovnih grobnica i njihova razbacivanja po nepristupačnim lokacijama.

Zemaljski je Bog postao proizvod utilitarnog konzumerističkog interesa čovjeka kao hipnotiziranog potrošača.

Zato, ako istinski tražimo odgovore na pitanja o Bogu, moramo se zagledati u duše one nekolicine pustinjača koji ga čuvaju u svojim dušama ili moramo pobjeći sa zemlje.

Odlazeći u svemir sve nam dalje i jasnije, tužnije, pa i smješnije postaje ljudsko egoistično rabljenje Boga.

Raznolikosti interpretacija postaju nevažne. Gore u svemiru Bog postaje očiglednost. Očima svojim vidim ono što je veće od Boga. Veće od zemaljskoga Boga. Veće od ljudske sposobnosti razumijevanja. Veće od svake riječi. Tamo, svjetlosnim godinama daleko, čovjek možda ponovno shvati kako i koliko bi morao biti – skroman.

Čovjeku neshvatljive dimenzije univerzuma vjerojatno se na neki svoj način – smiješe “veličanstvenom” ljudskom razumu koji je napravio letjelicu s kojom je doplutao do na kraj Sunčevog sistema. Iz perspektive svemirskih dimenzija čovjek se pomaknuo od jednog do drugog zrna prašine. Ali to je dodatni razlog da industrija proizvodnje svijesti u njemu proizvede prijemčivost za osjećaj moći, nepohodan za uspostavljanje hijerarhija na našem zrnu u svemiru.

Bogom smo nazvali sve ono što nam je nedohvatljivo i što zasad nismo

u mogućnosti ni zamisliti, a kamoli percipirati ili interpretirati.

Bog je termin strahopoštovanja prema nemislivom i nepoznatljivom. Iz straha smo s njim sklopili ugovor, a on nam je nudio sve. Mi smo vidjeli Nebo, a nudio nam se Univerzum.

Lutajući svemirom, uz doradene kadrove Habla, ne možemo se ne sjetiti riječi svetih knjiga koje danas djeluju poput slikovnica za djecu.

Medij knjige slikovnice jasno je davao do znanja kolike su naše sposobnosti. Za nas je svaka Biblija zapravo *biblija pauperum*, jer su naše sposobnosti sve manje.

Opslužujemo strojeve koji rigaju vatru po naseljima "neprijatelja". Zato na sebe moramo gledati iz svemira, jer ćemo samo tako sebi biti dovoljno smiješni i jadni dok pokrećemo ratove u ime Boga.

Tužna je i teška, osuđujuća istina: Samo vjerujući da je Bog na njegovoj strani čovjek je mogao počiniti zločine kakvi su počinjeni u Bosni i Hercegovini, Ukrajini, Palestini...

Apsurdno je i naizgled proturječno, ali bez neke pomisli o služenju Bogu čovjek ne bi postao takva zvijer. Bog je postao opravdanje za bezbožno ponašanje.

Naš osnovni problem pojavljuje se kao nešto veće od nacionalne mržnje. Mi imamo problem s Bogom. Odnosno On s nama.

Jesmo li sigurni da ne vjerujemo u Boga kojeg smo skrojili prema svojim egoističnim potrebama? Je li naš racio samo sredstvo industrijaliziranja svijesti otkriveno prije prvih strojeva? Medij zavođenja, odnosno odvođenja od osjećaja punine, osjećaja Univerzalnoga u vlastitom tijelu?

Zemaljskim riječima rečeno: Može li i hoće li ikada doći do ponovnog mira i razumijevanja ako ne ostavimo

jedni drugima mogućnost izmirenja našeg zajedničkog neba?

Sve je veća provalija između prava čovjeka na vlastiti doživljaj Boga i politički instrumentaliziranoga Boga koji je postao institucija vrhovnog suda. On će poništiti sve kazne i sve oprostiti jer mu se klanjamo. Na Boga se pozivamo da bismo mogli biti nemoralni, sebični, snažni poput motora i neosjetljivi poput dobro reklamiranog stroja.

Šta nam znače velikosvjetski posrednici ako su u tako mnogo slučajeva zakazali Božiji posrednici? Ako su politički posrednici naše volje u religijskim posrednicima prepoznali volju za političkom moći – mi smo izgubljeni. Ideja moći laž je sredstva pomoću kojih politički posrednici volje zavode svoja stada. Putujući gore oslobađao sam se. Imao sam osjećaj da se prostor pretvara u nešto poput duše same. Prostor je kao takav nestajao. Plutao sam prostorima duha upojedinjenoga u oblik moje duše.

Ničeova kritika lažnog morala dobila je u Bosni i Hercegovini svoj izložbeni paviljon. Nigdje toliko vjernika, a tako malo morala. Nigdje toliko pozivanja na Boga, a toliko bezbožnog ubijanja onoga što je Bog stvorio. Toliko pokušaja ubijanja Života. Ubijanja riječi *biti* iz koje sve nastaje i u koju sve uvire.

Ljudski život, život općenito, dobro i zlo... postali su politički argument. Bog je postao rezervni igrač u političkom timu. As iz rukava.

Gledano odnekud odozgo to bi značilo da smo u ime Boga ubijali, jer je Bog bio na strani ove ili one politike.

Naizgled ozbiljni ljudi sa zadignutim obrvama i sa sudbinski ozbiljnim licima zagovaraju takve svemirske gluposti.

Zemaljski bog se danas koristi kao opravdanje za nemoralnu šutnju o

zločinima. Nije problem iseliti Posavinu. Nije problem ubiti Srebrenicu. Nije problem koristiti nacističke metode u Prijedoru. Nije problem bombama istjerati milione ljudi iz Ukrajine. Nije problem htjeti istrijebiti Palestince iz zemlje u koju su se uselili doseljenici da bi izbacili domorodce.

Nije nam problem da ubijamo jedni druge jer smo mi valjda sveti izvršitelji Boga koji je naš vlastit proizvod, a koji nam kaže da moramo istrijebiti sve one koji se drukčije zovu ili Boga zovu nekim čudnim imenom.

I sve to prikriveno. U odorama politike, zakona, brige za demokraciju, za sudbinu naroda koji je sa svojim Bogom potpisao Ugovor.

Svemirska je glupost bosanskohercegovačke politike i ona se najbolje vidi iz svemira. Zato Vam preporučam svoju provjerenu metodu.

Svaku večer prije spavanja vratite se u svoj svemirski brod kojim ste i prošlu noć pred san putovali svemirom. Putujte i gledajte. Boga ćete možda osjetiti, ali o njemu nećete ništa moći reći. Možda čak nećete niti imati potrebu govoriti.

Tek osvrćući se povremeno nastrag, u smjeru gdje bi trebalo biti zrno prašine koje zovemo Zemljom

– možemo osjetiti ljepotu slobode da ono univerzalno u čemu jesmo nazovemo većim od zemaljskog, toplokrvnog, ratničkog boga. U nadi da će se tek negdje gore u svemiru rađati istinski odnos prema Veličanstvenom Nespoznatljivom, onom što je čovjek u nedostatku riječi i neprecizno osluškajući signale iz svemira nazvao – Bogom.

Na vjerskim je velikodostojnicima velika odgovornost. U Bosni i Hercegovini ne može biti toliko vjernika i toliko zločina. Ne možemo svi vjerovati u Isusa, a toliko se mrziti. Ne možemo konačno svi tvrditi kako je Bog jedan, a ubijati u ime vlastite interpretacije tog jednog. Ne smijemo lagati da u tom ubijanju nije bilo moralne potpore religijskih posrednika.

Nebo treba ujediniti da bi se duše smirile i oslobodile za svemirski let.

Nebo, pak, mogu ujediniti samo oni koji u ime Boga vode svoja stada. U smrt ili u raj na zemlji. Na njima je.

Svaki pokušaj da se u bahatosti politike nađe izgovor za nedjelovanje znak je podaništva lažnim bogovima, znak je pristajanja na smrt.

Putovanje svemirom daje još jednu nadu. Oslobođeni putnik čut će možda i objavu novoga doba.

Literatura

- Al-Gazali, *Knjiga o ljubavi*, Demetra, Zagreb, 2014.
- Edin Urjan Kukavica, *Anatomija ibadeta*, samoizdavač, Sarajevo, 2015.
- Hamid Parsanija, *Tradicija, ideologija, značnost*, Fondacija “Baština duhovnosti”, Mostar, 1442/2021.
- Hans Daiber, *Borba za znanje u islamu: neki historijski aspekti*, Kult, Sarajevo, 2004.
- Oldus Haksly, *Věčna filozofija*, Metaphysica, Beograd, 2006.
- Rešid Hafizović, *Islam u kulturnom identitetu Europe*, Ibn Sina, Sarajevo, 2018.
- Saeid Abedpour, *O Sufizmu, Bosanski tesavvuf*, Ibn Sina, Sarajevo, 2018.
- Sead Alić, *Bog u nacionalnom dresu*, Sveučilište Sjever, 2021.
- Sead Alić, *Komunicirati ili biti*, Sveučilište Sjever, Varaždin/Koprivnica, 2023.
- Seyyed Hossein Nasr, *Živi sufizam, Ogleđdi o sufizmu*, Ibn Sina, Sarajevo, 2004.
- Šahriar Soleimani, *Izvori i prepreke spoznaje u Stazi rječitosti*, Fondacija “Baština duhovnosti”, Mostar, 1473/2016.
- Teresa Forcades, *Vjera i sloboda*, Ex Libris, Rijeka, 2017.

Abstract

The Word and the Unspeakable

Sead Alić

In this essay, the author examines some of the basic questions of a man who stands before God looking at His Absolute. The author develops his essay and thought through five chapters, each of which follows five prayer times, so the whole day, one rounded whole, we can also say a man's life in this world. Each prayer time is determined by the position of the Sun, which also alludes to the stages of a person's spiritual life.

The author criticizes the concept of God as it is presented in theology, while questioning man's possibilities of knowing God, that is, the possibilities of man's thought, which is limited compared to the Absolute God. The author asserts that it is difficult for us to mentally encompass what we see, and, in that case, the invisible remains even more difficult for our thoughts to grasp.

The sin of all theologies is that they created hierarchies that led them to an infinite distance between the divine and the human. God was banished from the world so that man could establish a hierarchy and not have to live near God. The author sees God as omnipresent and in that he sees the possibility of human existence to be in the omnipresence of one's own feeling and connection with the omnipresence of God.

The next important question that the author ponders is love in the relationship between man and God, and, in doing so, he criticizes the theological position that we should renounce the world and that we should love only God. If you expel God from the world, if you banish Him to holy temples, holy books, holy sentences - then you have left the world to ungodly souls whose goal may eventually be possession, concludes Sead Alić.

Keywords: theological God, banished God, omnipresent God, love of God, knowledge